

lehetőségét. Vallasekkel szemben Albu-Balogh Andrea egyetlen szerző, Karácsony Benő 1940-es éveket követő kiadásain keresztül elemzi a romániai cenzúra működését, és vonja le a következtetést, miszerint a szövegbeli változtatások időnként csupán szerkesztői figyelmen kívül hagyásai, máskor pedig ideológiai, a politikai helyzetet érintő okok miatt következtek be.

A soron következő tanulmányok témája eltér az eddig felvázoltaktól, viszont a kronológia továbbra is megmarad. Varga P. Ildikó Vikár Béla levelezésén keresztül vizsgálja a kulturális cserét, mely rávilágít a nemzetközi személyes kapcsolatok fontosságára a tudás átadásának viszonylatában. A szóban forgó tanulmány Vikárnak főként a finn Emil Nestor Setälével való levelezését tárgyalja. Balázs Imre József *A Cobra-modell relevanciája a magyar kultúrában* című tanulmánya szintén a nemzetközi beágyazottság hatásaira hívja fel a figyelmet, és vázolja a Cobrához hasonló magyar törekvéseket. A kötet következő tanulmányai a nemzetközi kapcsolatháló és az ebből fakadó referenciapontok változására mutatnak rá, K. Horváth Zsolt a Gerilla együttes történetén keresztül mutatja be a művészkörök rendszerkritikáját, melyhez elengedhetetlen az említett referenciapontok ismerete. Ladányi István az *Új Symposion* folyóirat szerkesztőinek kapcsolatrendszerét és karrierútját járja körül, ezáltal a vajdasági magyar kultúrát meghatározó alakokon túl a csoportidentitás elemeit is vizsgálja. Míg az utóbbi négy tanulmány a 20. század közepének és második felének nemzetközi kapcsolatrendszerét helyezi fókuszba, a kötet utolsó két tanulmánya kortárs jelenségeket tárgyal.

Biró Annamária kortárs regények összehasonlító elemzésében a 21. század szerzőinek a karakterábrázolásán figyel meg, hogy a regényekben szereplő 18–19. századi tudósok milyen értelmiségi szerepekben jelennek meg, és ezekhez milyen dilemmákat társítanak. A vizsgált karakterek megszólalásai a tudás elsajátításáról és alkalmazásáról alkotott elképzeléseinket tükrözik. A kötet utolsó tanulmánya, *Transzkulturális hálózatok (Csehy Zoltán: Grüezi! Fél év Svájc)* a címben megjelenő kötetet vizsgálva mutatja be Németh Zoltán a kulturális keveredést és multikulturalitást. Németh felhívja a figyelmet arra, hogy a transznacionális irodalomtudomány szótára túllépett az egyenmű nemzeti jelenségek határain: „Az utóbbi évtizedekben olyan társadalmi változások résztvevőiként szükséges értelmezni saját pozícióinkat és a körülöttünk zajló eseményeket, amelyeknek leírására alkalmatlanná váltak a hagyományos fogalmak” (362.).

A kötet tanulmányai továbbgondolásra készítetik az olvasót. Bizonyos művek kontextust teremtenek az utánuk következők számára, ezzel is rámutatva a kapcsolatháló sokrétűségére. A kötetben létrejött hálózat elsődleges szerepe az előadások többszörös perspektívájú átlátása: a kutatások találkozási pontjainak ismertetése a kontextusteremtésen túl ok-okozati összefüggéseket is felfed. Ezek a folyamatok a kötet egészében az egyéni és a társadalmi sajátosságok között váltakoznak.

Balog Alexandra

Textuális képek és képes textusok

Nagy Anna: Dupla expó. Fotográfia a kortárs magyar irodalomban. Letöltés 12. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2021. 352 oldal

Nagy Anna *Dupla expó* című könyve az Erdélyi Múzeum-Egyesület *Letöltés: média- és kommunikációtudományi sorozatának* 12. kötete. Ahogy

az alcímből is kiderül – *Fotográfia a kortárs magyar irodalomban* –, a könyv főként a fotográfia és a kortárs magyar irodalom kapcsolatát vizsgálja,

Császár Ágnes (2000) – mesterszakos hallgató, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Irodalomtudományi Intézet, Kolozsvár agnes.csaszar@stud.ubbcluj.ro

ugyanakkor tartalom szempontjából messze nem merül ki ebben. A címben ígértéknél sokkal többet nyújt a könyv, és bátran állítható, hogy célkitűzéseinek eleget tesz: „Elsősorban olyan kézikönyvként ajánlom az olvasók figyelmébe, amely a kortárs magyar fotóirodalom, illetve fotóirodalom-kutatás területén való tájékozódást kívánja elősegíteni. A könyv továbbá didaktikai feladatot is vállal: fiatal kutatók, az irodalom intermedialitásában érdekelt egyetemi hallgatók számára próbál áttekinthető, tömörített alapvetést nyújtani a fotográfia meghatározó elméleteit, technika-, irodalom- és kultúrtörténeti összefüggéseit illetően” (11. o.).

A kötet strukturálisan két részre osztható. Mielőtt a szerző valóban rátérne a címben megjelölt téma vizsgálatára, a könyv első felében ismerteti a részletes kontextust, mindazt az elméleti alapot, amelyre a tényleges vizsgálathoz szükség van. Ez a rész adja a támpontokat a könyv második felében található fotóirodalmi elemzésekhez.

A bevezető fejezet kötet-összefoglalóként (is) funkcionál. Megismerhetjük a kiadvány korábban már említett célkitűzéseit és fókuszpontjait, illetve rövid összefoglalót kapunk az érintett témákról és szépirodalmi művekről. A szerző kifejti, hogy a fotó és irodalom kapcsolatteremtési lehetőségei közül azok kerülnek középpontba, amelyek esetén magának a kapcsolatnak tétje van a jelentés létrehozásában, tehát az egymás mellé helyezett képi és textuális médium egymás számára nélkülözhetetlenek, az egymás mellé helyezés nélkül nem jönne létre ugyanaz a hatás. Továbbá ugyanitt rövid betekintést nyerünk az intermedialitás Henk Oosterling-i elméletébe, de említés szintjén szóba kerül többek között Pál Gyöngyi, Lénárt Tamás, Visy Beatrix, Milián Orsolya, Sándor Katalin, a kép mediális kérdéseinek kapcsán Balassa Péter, valamint hangsúlyosabb szerepet kap a képi fordulat fogalmát bevezető W. J. Thomas Mitchell és az intermedialitás kategóriáit kutató Irina Rajewsky, hogy csak néhány nevet említsünk. Mindezeknek a teoretikusoknak (és később a több irányból föltárt, rendkívül tág elméleti háttérnek) a diskurzusba való bevezetése akár túlzottan részletesnek tűnhet, de lévén, hogy a kötet egyszerre szeretne helyt állni

kézikönyvként és didaktikai segédeszközként, nem róható fel neki a mindenre kiterjedő következetesség.

Az első három fejezet a fotográfia és irodalom viszonyáról beszél, a tág áttekintéstől közelítve egy konkrét vizsgálati terület felé. Az első fejezet a képi fordulatot (*pictorial turn*) tárgyalja, illetve azt, hogy ez hogyan hatott a kép és szöveg viszonyára, ehhez pedig Mitchell képelméletével kapcsolatos következtetéseit hívja segítségül. Eszerint az a szavak és képek összehasonlításon alapuló (és így elengedhetetlenül ellentétet feltételező) vizsgálata helyett inkább a két médium viszonyát, összefüggését kellene nagyító alá helyezni, tehát a hasonlóságok és különbségek felsorolásánál produktívabb például a kollaborálás, az antagonizmus, a disszonancia vagy a funkciómegosztás eseteinek megfigyelése. Mivel a kép-szöveg kapcsolat legtöbbször nem szimmetrikus, ezért a komparatív megközelítés által előfeltételezett bináris oppozíciók általában nem lehetnek érvényesek. A második fejezet az intermedialitásra koncentrálna, feltérképezi a terminus szakirodalmát, miközben röviden érinti magának a médiumnak a mibenlétét, valamint a gyakran alternatívákként vagy társfogalmakként kezelt multimedialitást, transzmedialitást és mixed-media kifejezést is. Az intermedialitás nem akkor jön létre, ha különböző médiumok megnyilvánulásai egymás mellé helyeződnek, hanem akkor, ha ugyanezek „konceptuális fúziót” is alkotnak: „az egymás mellé helyezés révén új alkotás, új értelem születik, illetve olyan szerves együttműködés jön létre, ahol a kettő egymás nélkül nem lenne képes ugyanazt a hatást elérni” (14. o.). Nem marad el az antikvitásig visszanyúló ekphraszisz problémakörének, tehát a szövegnek a képpel mint *másikkal* való találkozásának körüljárása sem. A harmadik fejezet magára a fotóirodalomra közelít rá, amely a két vizsgált médium kapcsolatteremtéséből születik, s amelynek kategóriájába a később tárgyalt szépirodalmi művek is beletartoznak. Ebben a részben sor kerül egyrészt a francia szakirodalomból átvett fogalom használatának magyarázatára, az ilyen irányú kutatások (alakulás)történetének ismertetésére, másrészt pedig a témához kapcsolódó kortárs

törekvések rövid összefoglalására és a kép-szöveg találkozás megszokott színtereinek (pl. borítók, íróportrék, a fotó mint az irodalom paratextusa vagy társművészete, az irodalom mint a fotó ihletforrása stb.) megfigyelésére.

A negyedik fejezet egy kulturális és technológiai kitekintő magának a fotográfiának a történetére. Ez a fejezet csak lazább kapcsolatban áll a fő témával, vagyis a fotó és irodalom viszonyával, s ilyen szempontból egy kicsit meg is bontja a kötet – a tágtól a konkrét felé haladó – szerkezetét. De nem mondható, hogy szükségtelenül tenné ezt, hiszen a fényképezés technikai értelemben vett működése, fejlődése és a társadalmi-kulturális folyamatokra gyakorolt hatása értelemszerűen meghatározza a textuális és képi médium egymáshoz való viszonyát. Lényegi kérdés, hogy mi az, amit egy fotó nem tud megragadni (ellentétben mondjuk a képzőművészettel vagy az irodalommal), és hogy megjelenése hogyan formálta az irodalmi beszédmódot, hogyan változtatta meg a megfigyelő látásmódját. A 20. század fontosabb fotográfiaelméleteinek teoretikusaiként külön alfejezetet szán a szerző Walter Benjaminsnak, Roland Barthes-nak, Susan Sontagnak és Vilém Flussernek, majd a fotózás társadalmi vonatkozásai és kulturális-gyakorlat-státusa kerülnek középpontba: egyszerre sajátos látásmód és olyan kommunikációs médium, amely hatással van az élet minden területére, legyen az akár jogi környezet, művészet vagy magánszféra.

A következő három fejezet képezi a kötet második, elemzéscentrikus szerkezeti egységét, de itt is érvényes a részletesen kontextualizáló, távolról közelítő felépítés. Még mielőtt a kortárs művek fotóirodalmi értelmezésébe kezdene, Nagy Anna egészen a 19. századig, tehát a fényképezés feltalálásáig nyúl vissza. Szajbély Mihályra hivatkozva kifejti, hogy már a korabeli írók, például Jókai Mór és Kemény Zsigmond munkásságában érzékelhető volt, hogy hatott rájuk az új technológia megjelenése. Nem hagyja figyelmen kívül a világirodalmi munkákat sem, említés szintjén sok 19–20. századi szerző nevével találkozhatunk, s rövid betekintést nyerhetünk az avantgárd irányzatok intermediális törekvéseibe és a populáris kultúra fotóirodalmába is. François Brunet nyomán a fotó

és irodalom viszonyának három kulcsmomentumát emeli ki ezekben a századokban. Az első ilyen mozzanat, amikor a 19. század végén–20. század elején kezdenek az írók (általuk is) hozzáférhető, véghezvihető gyakorlatként tekinteni a fotózásra, s így viszsztatérő tematikus elemmé válik a kor szépirodalmában a fényképek készítése és nézegetése. A második jelentős időszak az 1930-as–1940-es évekre tehető, amikor az irodalom olyan közegként válik relevánssá, amelyben megfigyelhető a fotográfia makrotörténeti hatása. A harmadik kulcsmomentum a '60-as éveket követő időszak, amely megalapozza a kép és szöveg közötti konstruktív, jelentésteremtő viszonyt. E három mozzanat után pedig a kortárs viszonyok kerülnek előtérbe, amikor is ez a jelentésteremtő, produktív kapcsolat kiteljesedik.

A hatodik fejezetben két világirodalmi mű, W. G. Sebald *Austerlitz* és Dubravka Ugrešić *A feltétel nélküli kapituláció múzeuma* című regényeinek interpretációját olvashatjuk. Ezekben a regényekben nem csupán a ténylegesen megjelenő fényképek által rajzolódik ki az intermediális kapcsolat, hanem a szöveg megformáltsága által is. Sebald például előszeretettel használ a fotográfia tárgykörébe tartozó fogalmakat, s a „hitelesség” elérésének érdekében kihasználja a befogadó vizuális médiumokba vetett bizalmát; Ugrešić szövege pedig egy fotóalbumhoz hasonlóan szerveződik, értelmezhető egyfajta archívumként, textuális múzeumként is.

Az utolsó két fejezet az, ami tulajdonképpen hű az „eredeti” témamegjelöléshez, vagyis a kortárs magyar fotóirodalomhoz, de terjedelmét tekintve ugyanakkora ennek a két fejezetnek az együttese, mint az előzőekben tárgyalt hat rész. A hetedik fejezetben médiumkombinációkról van szó, tehát valóban megfigyelhető kép és irodalom tényleges, „fizikai” együttléte. Nagyon sokféle szöveg- (és kép)korpuszt vizsgál a szerző: a szöveget hol amatőr, hol professzionális képek kísérik; hol albumszerűen a képek vannak fölényben, hol pedig inkább illusztrációként szolgálnak a szöveg számára. Ha összekötő kapcsot szeretnénk keresni ezek között, talán – a szerző által is valamelyest megjelölt – az emlékezés és a város tematikája szolgálhatna ilyenként, bár ezalól is van kivétel. A nyolcadik fejezetben a

médiумközi utalás a kulcsfogalom, ugyanis itt a képek nem láthatóak, nincsenek jelen, illetve jelenlétük a szöveg által teremődik meg: ebbe a kategóriába sorolható például Márton László *Árnyas fűtőcája* és Schein Gábor (*retus*)-a. Az ekphrasztikus elbeszélés-mód különleges példáival állunk szemben: Márton teljes regénye egy hiányzó fényképgyűjtemény alakjait eleveníti meg, Schein pedig elbeszélői technikáival idézi meg a fotóelőhívás módszerét. Az emlékezet itt is központi szerepű, hiszen eredendő kapcsolat van a fotó és az emlékek (megörökítése, előhívása) között, de a szerző kiemeli a történelmi referencialitás problémáját is mint kiindulópontot.

Bizonyos szempontból aránytalanak tűnhet a könyv, ami a fő tematikát és a kontextualizálást illeti, azonban a szerző által tett kitérők megalapozottak, ha figyelembe vesszük a mű célkitűzéseit. Összefoglaló és felvilágosító jellege miatt diákkézzben (és nem csak) rendkívül hasznos lehet. Az első rész jó alapot nyújthat a tágabb és szűkebb értelemben vett tárgy további kutatásai számára, a második, szövegelemző szegmens pedig annyira reprezentatív, amennyire reprezentativitásról egyáltalán beszélni lehet az irodalmi diskurzusban.

Császár Ágnes

Harmonia Receptionis

Görözdi Judit, Balogh Magdolna (szerk.): Külországi könyvespolcokon. Tanulmányok Esterházy Péter idegen nyelvű recepciójáról. Reciti Kiadó, Budapest, 2022, 388. oldal

„Van egy író. Szeretem. A neve Esterházy Péter” – írja Esterházy után szabadon Szöllősy Judit, a szerző egyik angol fordítója. És mondja valószínűleg vele együtt az összes irodalmár, akinek volt valaha lehetősége Esterházy műveinek más nyelvre való átültetésére. Mert bizony a magyar posztmodern egyik legemblematikusabb alakjának más kultúrákkal való megismertetését csak úgy lehet hatékonyan, minőségi módon elvégezni, ha a fordító szereti a szerzőt. És szereti a magyart, valamint a célnyelvet is

De hogy mi van a fordítón túl? Mi az, ami egy idegen szerző, nevezetesen Esterházy Péter tollából származó irodalmi alkotás sikerét garantálni tudja egy másik kultúrában? Vagy – fordítsuk meg a kérdést – mi az, ami akadályként állhat az átültetett mű és a befogadás közé? Ezt a problémakört járja körül a Görözdi Judit és Balogh Magdolna által szerkesztett, az idegen nyelvű Esterházy-recepciót vizsgáló kötet.

2021 szeptemberében rendezték meg Pozsonyban azt a konferenciát, amelynek anyaga a tanulmánykötet

alapját szolgáltatja. A Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete által szervezett *Esterházy Péter műveinek külföldi recepciója* című tudományos eseményen a nagy irodalmakban végbemenő folyamatok mellett az előadók azoknak a kis irodalmaknak az Esterházy-befogadását is érintették, amelyek sok esetben, a közös történelmi-kulturális háttérnek köszönhetően, közelebb állnak a szerző által ábrázolt magyar és közép-európai világhoz. Ez az anyag egészült ki még néhány tanulmánnyal, amelyek tovább árnyalják a képet a témáról, és jelent meg végül a kötet 2022-ben a Reciti Kiadó gondozásában.

A kötet három nagyobb részt tartalmaz. A szerkesztői előszó után, amelyben Görözdi Judit ismerteti olvasójával a vizsgálatok nagyobb kérdéseit, az első rész egyetlen fejezetében elméleti bevezetesként Peter Michalovič esztéta tanulmánya arra kérdez rá, mi is az a posztmodern, illetve milyen posztmodern szerző Esterházy Péter. Felidézve többek között Bahtyin, Kristeva és Barthes elgondolásait

Csorba Melinda-Erzsébet (1999) – mesterszakos hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Magyar Irodalomtudományi Intézet, Kolozsvár melinda.csorba@stud.ubbcluj.ro